

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzeté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzéki ség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

MÁRKU ANITA*

Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében

Rezümé A kárpátaljai magyar fiatalok nyelvválasztását számos társadalmi konvenció és előírás szabályozza. Egy 2006-os kérdőíves felmérés eredményei alapján kiderült, hogy leginkább a nyelvtudás befolyásolja egy beszédhelyzet során a megkérdezett hallgatók nyelvválasztását. De befolyásolhatja a beszélgetőpartnerekkel érzett szolidaritás, a beszédtema, illetve a helyzet formális vagy informális jellege is.

Резюме На вибір мов студентів угорської національності Закарпаття впливають різні соціальні фактори. На основі анкетування, яке було проведено у 2006 році, виявилось, що найбільше впливає на вибір мови – рівень володіння мовами. Крім цього, вибір мови залежить і від партнерів, теми та формальності або інформальності ситуації.

I. Bevezetés

Az egyén nyelvválasztását számos konvenció és előírás szabályozza. Az egynyelvű beszélők a verbális repertoárjukban fellelhető nyelvváltozatok közül választhatnak a helyzetnek megfelelően dialektust, stílusváltozatot, a két- és többnyelvűek pedig a rendelkezésükre álló nyelvek közül is választhatnak.

Kárpátalján a 2001-es népszámlálási adatok szerint több mint 100 nemzetiség és kultúra él egymás mellett, nyelvi szinten is hatva egymásra.

A mindennapokban (két-, illetve háromnyelvű környezetben: magyar, ukrán, orosz) a kárpátaljai magyarok többségének a hatékony kommunikáció érdekében L1 nyelve mellett egy másik nyelvet/nyelvváltozatot is szükséges használnia, s gyakran egy beszédhelyzetben belül nyelvet/kódot is kell váltania. Ez természetesen attól is függ, hogy a beszélgetési helyzet egynyelvű vagy kétnyelvű nyelvi módban zajlik-e. Az egynyelvű nyelvi mód azt jelenti, hogy a beszélgetés résztvevői közül legalább egy személy egynyelvű (vagy lehetnek bilingvisek, de csak egy közös nyelv áll rendelkezésükre a kommunikáció során). Kétnyelvű nyelvi módban minden résztvevő kompetens legalább két közös nyelvben.

A kétnyelvű nyelvi módban könnyen aktiválható a mentális lexikonban mindkét nyelv, hiszen nincs gátlás, a beszélgető felek kölcsönösen értik egymás nyelveit. Nem ez a helyzet az egynyelvű nyelvi módban, amikor a beszélőnek tudatos kontroll alatt kell tartania nyelvhasználatát, hogy a beszélgetőtársat ne sértse meg azzal, hogy olyan nyelvet használ, amelyet ő nem birtokol (Navracsics 2007: 16).

A nyelvválasztást ugyanakkor a beszédmódon kívül még sok tényező befolyásolja. Ezen tényezőket ismert kétnyelvűségi kutatások alapján összegeztem (vö. Grosjean 1982: 136, Borbély 2001: 118):

- a beszélgetés résztvevői (nyelvi jártasság, nyelvi előny/ben részesítés/, társadalmi-gazdasági státusz, életkor, nem, foglalkozás, iskolázottság, etnikai hovatartozás, a beszélő beszédaktusainak előtörténete, kapcsolatok minősége, bizalmasság, a kapcsolat határfoka, a nyelvekhez fűződő érzések/attitűdök, külső hatások);

* A Hodinka Antal Intézet munkatársa, a Pannon Egyetem PhD-hallgatója.

- a szituáció (helyszín/környezet, egynyelvű/ek jelenléte, a formális kapcsolat mértéke, a bizalmasság foka);
- a beszélgetés tartalma (téma, szókincs típusa);
- a beszélgetés mint szociális interakció funkciója (a társadalmi státus emelése, a társadalmi különbségek, valaki kizárása, felkérés vagy parancs) stb.

II. A kutatás módszere

Kérdőíves felmérést végeztem 2006 szeptemberében 116 magyar nemzetiségű hallgató (önbevallás) körében két kárpátaljai felsőoktatási intézményben: Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE) (Ungvár) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (KMF) (Beregszász).

Az adatközlőket a *barátom barátja módszerrel* (Milroy 1980) választottam ki mindkét intézményben, mert arra nem volt mód, hogy egy egész évfolyamot vagy szakot kérdezzek meg.

Választásom azért esett e két intézményre, mert az UNE nagy múltra visszatekintő állami támogatású felsőoktatási intézmény, ahol a magyar tannyelvű magyar nyelv és irodalom szakon kívül, a többi ukrán tannyelvű szakon is jelentős a magyar nemzetiségű tanulók száma.

A KMF a Kárpát-medence és Kárpátalja első akkreditált magyar tannyelvű alapítványi támogatású felsőoktatási intézménye. Jelenleg több mint ezer magyar ajkú hallgatója van.

A kérdőíves felmérésben megkérdezett 116 adatközlő közül 74 nő (64%), 42 férfi (36%). A legtöbben a Beregszászi járásban születtek 1986–1988 között. 106-an vallották magukat magyarnak (91%), 8-an ukránnak (7%), és egy személy kettős identitású, magyar-ukránnak vallotta magát. 23-an az UNE, 93-an pedig a KMF hallgatói.

III. A beszélgetés résztvevői (nyelvtudásuk, nyelvi attitűdjeik, a nyelvek presztízse)

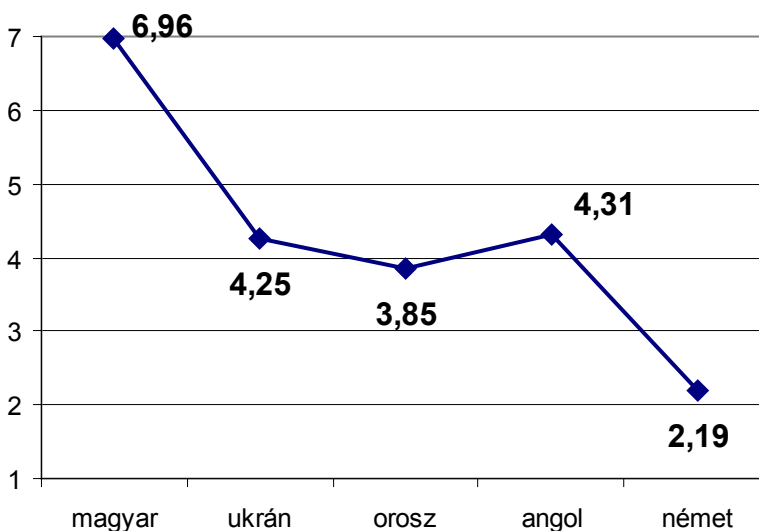
III. 1. Nyelvtudás, a nyelvismeret foka

Számos kutatás szerint a nyelvválasztást elsődlegesen a beszélgetés résztvevői és a partnerek nyelvtudása határozza meg (Rubin 1968, Gal 1979, Borbély 2001: 120, Grosjean 1982). A vizsgálat tervezésekor egy korábbi kutatás¹ eredményeit látva feltételeztem, hogy **1. A magyar mellett más nyelvek ismerete is jellemző az adatközlőkre, azaz verbális repertoárjuk nemcsak egyetlen nyelvből (és annak változataiból) áll.**

A hipotézis ellenőrzésekor a hallgatók körében végzett kutatás eredményeit használok fel. A kutatás során arra kértük az adatközlőket, hogy 7 fokú skálán értékeljék nyelvtudásukat a magyar, az ukrán és az orosz, valamint idegennyelv-tudásuk vonatkozásában (1= egyáltalán nem; 7=anyanyelvi szinten). Az eredményből átlagot számítottunk.

¹ Rétegződés 2003, lásd Beregszászi–Cserniczkó 2006.

A megkérdezett 116 hallgató közül 113-an a magyart, míg 3-an az ukrán vallották anyanyelvüknek.

1. ábra. Milyen szinten beszéli az alábbi nyelveket? (N=116, átlag)

Az eredményekből kitűnik, hogy szinte mindenki anyanyelvi szinten beszéli a magyart. A fiatalok ukrán nyelvtudása elég alacsony szintű, átlagosan alig néhány szót beszélnek az államnyelven, bár értik azt. Orosz nyelvtudásuk még ennél is alacsonyabb szintű. Ez azzal magyarázható, hogy a megkérdezett korosztály már nem tanulta az iskolában kötelező nyelvként az oroszot, s azt csak környezetétől sajátíthatja el.

Az ukrán nyelv elsajátítása a kisebbségek számára fontos társadalmi mobilitási tényező, ugyanakkor az ukrán állam a legelemibb feltételeket sem teremti meg az államnyelv hatékony oktatásához: nincsenek tankönyvek, szótárak, szakemberek, a kisebbségek számára kidolgozott módszerek (vö. Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001: 86–90; Orosz 2005: 99; 128)². S bár első osztálytól kötelező tárgy az ukrán, tizenegy³/tizenkét iskolai év után sem tudják magas fokon elsajátítani az államnyelvet. Ugyanakkor az ukrán nyelvtudás hiánya egyre égetőbb kérdéssé vált az emeltszintű ukrán érettségi, illetve a kéttannyelvű oktatásra vonatkozó rendelet bevezetése óta.

Érdekes megfigyelni, hogy a hallgatók angol nyelvtudásukat magasabbra értékelték, mint az ukránt. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az adatközlők között sok olyan hallgató volt, akik angol szakon tanulnak. Ilyen szempontból nézve viszont ez az érték nem is olyan magas, mint az várható lenne.

² Az ukrán nyelv oktatásának problémáiról a kárpátaljai magyar iskolákban. Lásd Beregszászi–Cserniczkó 2004: 97–108, 2005; Cserniczkó 1998a: 164–170, 1998b, 1998c, 1999a, 1999b, 2001, 2004, Koljadzin 2003, Milován 2002.

³ Az ukrán oktatási rendszer 2000-ben tért át a tizenkét éves oktatásra. Azaz: akik a 2000/2001. tanévben kezdték iskolai tanulmányaikat, már a 12 éves képzésben vesznek részt.

Legalacsonyabb fokon a németet tudják, ugyanakkor ez az adat is csalóka, mert azok is a *sehogy* válaszlehetőséget jelölték be, akik egyáltalán nem is tanultak az iskolában németet, tehát ebből az eredményből nem következtethetünk közvetlenül az iskolai németoktatás alacsony hatásfokára.

Az idegennyelvtudás alacsony szintjét azzal magyarázhatjuk, hogy az idegen nyelv-oktatás a kárpátaljai magyar iskolákban módszertanilag elhibázott alapokon nyugszik, a tanulók anyanyelvének negligálásával folyik, ami az eredményességen is megmutatkozik (Beregszászi, 2004a: 12). Ehhez hozzájárult még a sok évig fennálló szakképzett pedagógus-, és magyar–angol kétnyelvű tankönyvhiány is.

Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyarságnak reális esélye legyen a betagozódásra az európai vérgeringésbe, elengedhetetlen egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén alapul, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv ismerete (Beregszászi, 2004a: 16.). Ez a modell nem újkeletű. „Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelvként beszélők számára hármas javaslat tehető: a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a „hivatalos” nyelvnek második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, az őszámukra speciálisan kialakított idegennyelvtanítási rendszer” – fogalmazott már 1984-ben Szépe György (1984:319).

Feltételeztem továbbá, hogy **2. A nem magyar nemzetiségű szülők és a lakóhely hatással vannak a(z) ukrán) nyelvtudásra, a nyelvismeret fokára.**

A hipotézis ellenőrzéséhez sorra összevettem az adatközlők magyar és idegennyelvtudását a szülők nemzetiségével, a településtípussal (magyar többségű/magyar kisebbségű), s azzal, hogy eddig milyen nyelven végezte iskoláit, majd ebből átlagot számítottam. Az említett változók egybevetése csak az ukrán nyelvvel mutatott lényeges korrelációt, az oroszsal és idegen nyelvvel nem.

Az eredmények szerint a feltevés az ukrán nyelvtudás tekintetében beigaolódni látszik: azok a diákok, akiknek az anyja és/vagy az apja nem magyar nemzetiségű, jobban beszélnek az ukránt (7 fokú skálán átlagosan 5,2 szinten), mint azok, akiknek szülei magyarok (átlag 4,0). Ez érthető is, hiszen a családi szocializáció során a vegyes házasságban nevelkedő gyerekek már találkoznak a másodnyelvvvel, sőt valamilyen szinten el is sajátítják azt. A nyelvi környezet, a településtípus is hatással van az államnyelvtudásra: átlagosan magasabb szinten beszélnek a többségi nyelvet azok, akik magyar kisebbségű településen élnek (4,9), míg azokon a településeken, ahol a magyarok többséget alkotnak, a megkérdezettek saját bevallásuk szerint nem nagyon jól beszélnek ukránul (átlag 4,1), mivel a hétköznapi kommunikáció nyelve a magyar.

A másodnyelvtudás alacsony foka miatt a megkérdezett diákok egy társalgás nyelvének megválasztásánál nyelvi akadályba ütközhetnek, hiszen nagyon könnyen előfordulhat, hogy nem tudnak azon a (többségi) nyelven megszólalni vagy tartós interakciót fenntartani, amelyen szükséges és kívánatos lenne. Ukrajna kisebbségi oktatáspolitikája, az ukrán nyelv tanításának elhibázott módszerei nem segítik elő, sőt gátolják a kisebbségi magyar fiatalok érvényesülési lehetőségeit nemcsak a karrierépítésben, hanem a hétköznapi társas kommunikáció szintjén is.

A kommunikatív kompetencia (a nyelvhasználat helyénvalóságának ismerete) nemcsak a nyelvi kódok, valamint az elvont szabályok ismeretét foglalja magába, hanem azt a tudást is jelenti, amely képessé tesz bennünket arra, hogy meghatározott helyzetekben e helyzetnek megfelelően használjuk a szóban forgó

kódokat. A nyelvi kompetencián túl beletartozik egy olyan kulturális tudás is, amely alapján a beszélő használni és társadalmilag értelmezni is tudja a nyelvi formákat (vö. Bartha 1999: 87–88).

A fentebbi eredményeket látva felmerül a kérdés, hogy vajon a nyelvismeret hiánya, alacsony foka hogyan befolyásolja a fiatalok kommunikatív kompetenciáját: annak ellenére, hogy nem beszélnek (jól) az ukránt, képesek-e felmérni azt, hogy mikor, kivel, hol milyen nyelven **kellene** társalogniuk, mikor, melyik nyelv használata lenne a kívánatos, társadalmilag elvárt. Erre a kérdésre mindig vissz térünk, miközben sorra vesszük a nyelvválasztást befolyásoló tényezőket.

III. 2. A nyelvekhez való viszony, a nyelvek presztízse

A nyelvek megítélése és a közösségben betöltött szerepe, presztízse szoros kapcsolatban állnak egymással, és befolyásolják a beszélő nyelvválasztását. Az eddigi kutatások szerint a kárpátaljai magyarok pozitívan viszonyulnak saját nyelvváltozatukhoz, magasra értékelik azt. Egy az egész Kárpát-medence magyarságára kiterjedő, valamennyi határon túli régióban elvégzett kérdőíves felmérés (RSS-kutatás, 1996, Kontra Miklós és mtsai) Kárpátalján megkérdezett 144 adatközlője szerint a magyart nem Magyarországon, sem az elszakított területek valamelyikén, hanem Kárpátalján beszélik a legszebben (vö. Csernicskó 1998; Csernicskó szerk. 2003: 247–250). Ugyanakkor az ukrán és a magyar nyelv eltérő értékeket hordoz (vö. Borbély, 2001: 122).

3. hipotézisem, hogy az adatközlők egy része negatív attitűdöket táplál az államnyelvvél szemben, s ez összefügg a nyelvvelsajátítás hatékonyságával.

A **nyelvi attitűd** a szociál-pszichológia, illetve a pszicho- és szociolingvisztika terminusa. Nem más, mint a különböző nyelvekhez, dialektusokhoz, kiejtésváltozatokhoz és ezek beszélőihez való viszonyulás, a társadalmi környezethez való alkalmazkodás. A szociolingvisztikai és szociálpszichológiai kutatások igazolták, hogy az attitűdök, illetve nyelvi attitűdök nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek, a külsőleg megfigyelhető viselkedésben érhetőek tetten, s nem az emberrel születnek, hanem tanulás útján alakulnak ki.

A nyelvekről alkotott vélemény kialakulásához hozzájárulhat, hogy került-e már konfliktusba a kisebbségi bilingvis beszélő nyelvhasználata miatt a többségi nemzet képviselőivel, részesült-e már hátrányos megkülönböztetésben anyanyelvhasználata miatt.

A kisebbségi kétnyelvűség egyik velejárója lehet a megfélemlített anyanyelvhasználat (vö. Kiss 1994: 61–63; Beregszászi 1998, 2004a; Kontra 1999). Ez a fogalom a többségiek részéről megnyilvánuló olyan magatartás, amely esetén a kisebbségiek nyilvános anyanyelvhasználatát nyíltan stigmatizálják, s ez negatívan befolyásolja a kisebbségi közösséget saját vagy a többség nyelvváltozatához/nyelvéhez való viszonyulásában, s más hátrányos következményekkel is járhat (vö. Kiss 1994: 61).

Az egyetemisták és főiskolások körében végzett felmérés során megkérdezett 116 adatközlő közel fele, 45%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy *Rászóltak-e már Önre vagy figyelmeztették-e, hogy ne beszéljen magyarul? Ha igen, mesélje el, hogyan történt!*

Az adatközlők nyílt kérdésre adott válaszaiból típusválaszokat alakítottunk ki (a válaszok előtt arab számmal feltüntetjük a kérdőív sorszámát).

A válaszadók 11%-ának véleménye alapján kiderült, hogy a leggyakrabban a többségiek azzal magyarázzák a magyar nyelvű társalgás félbeszakítását, hogy nem értik, miről beszélnek egymás között a magyarok, s ez által kirekesztik őket a kommunikációból. Ez az érv azonban akkor is elhangzik, amikor teljesen idegen emberek tesznek megjegyzést a magyar nyelv használata miatt. Jellemző példa ennek a kérdőív kitöltése közben hanganyagként rögzített beszélgetés egyik alanyának az esete: „Ungváron egy továbbképzésen az ott jelenlévő ukrán pedagógusok kérték, hogy a szünetben mindenkinek érthető nyelven beszéljünk.” (az interjú kódja az adatbázisban: 2/Vári/nő).

Iskolatársak, kollégiumban

7. Többször is előfordult, hogy rámszóltak. Általában a kollégiumi szobatársak, vagy lakótársak nem értették, hogy min neveltünk, és általában azt hitték, hogy rajtuk.

19. Igen, volt olyan eset, amikor rámszóltak, hogy ne beszéljek magyarul. Az illető azt mondta: „Ne beszéljek magyarul, mert ő nem érti a magyar nyelvet”. (Magyar ismerősömmel beszéltem a szobában).

Egy interjúrészlet is erről tanúskodik (az interjúrészleteket, valamint a szépirodalmi idézeteket a továbbiakban zárójelbe tett arab számmal jelölöm):

(1) – A bunkó ukránok az *obsiba*, hogy *po násomu, po násomu*. Hogy ukránul mondjam, nem magyarul. [*obsi*= kollégium; *po násomu* = a miénken, azaz ukránul]

Köztéren, közlekedési eszközön

27. Az utcán sétáltunk a barátnőmmel és magyarul beszélgettünk. Egy arra járó ukrán fiatalember „magyar kecskének” titulált minket és felszólított minket az államnyelv használatára.

85. Busszal utaztam Beregszászba, és a buszon az egyik ismerősömmel beszélgettem magyarul. A közelben állt egy férfi, aki ránszólt ukránul, hogy ne beszélgessünk, és „trebá hovorété po ukrájinszki” [ukránul kell beszélni]

89. Igen, szóltak már rám, de tovább beszéltem magyarul. Ez egy futballmeccsen volt.

95. Egyszer hazafele az egyik barátommal megállítottak, hogy cigarettát kérjenek, és magyarul szóltunk vissza. Ezért úgy ránszóltak, hogy egy hétig kórházba feküdtem.

Figyelemre méltó, hogy főleg közterületen vagy informális szintéren, magánbeszélgetés közben szólították meg adatközlőinket magyar beszédükért, ezzel erősen sértve személyiségi és szólásszabadsági jogukat. Sőt előfordulnak durva és tettlegességig fajuló figyelmeztetések is.

A korábbi kutatások alkalmával, illetve a kérdőív kitöltése közben rögzített beszélgetések arról tanúskodnak, hogy nemcsak az adatközlőkkel, hanem szűkebb és tágabb környezetükben is történtek ilyen esetek.

Volt rá példa, hogy a „*Cuius regio, eius lingua*” elvből kiindulva szóltak rá az általunk megkérdezettre (12%).

(4) Vári/nő (egy másik történetet mesél)

– (...) ha piacon vásárolni szerettem volna, ukrán eladónó nem volt hajlandó magyarul megszólalni, sőt úgy tett, mintha nem is értené, és inkább átmentem egy másik helyre vásárolni. Annyit megértettem, hogy azt mondta, hogy Ukrajnában élünk, miért nem tanulunk meg ukránul.

(5) Azt mondták, orosz kenyeret eszünk, oroszul tanuljunk beszélni. Kako j hleb jes? Ruszkij? Hovori po-ruszkii! (Zelei 2000: 56)

22. Rámszóltak. De nem hagytam magam. Többször is azzal jönnek, Ukrajnában élek, és nem tudok ukránul. És hogy lehet ez? Nahát ez engem hidegen hagy. Lehet benne valami igazság. Az ukrán állam nem törődik velünk, akkor miért ápoljam az állam lényegét, a nyelvét.

Szolgáltató egységben (bolt, piac)

49. Nagyszőlősen egy boltban kekszet akartunk venni, és magyarul szólaltunk meg. Az eladó fel volt háborodva, hogy Ukrajnában élünk, és miért nem beszélünk akkor ukránul? Végül mogorván ugyan, de kiszolgált.

Családban, informális szintén

26. Igen. Apukám szól rám mindig, Ukrajnában ukránul kell beszélni, mert ez az államnyelv.

Hivatalos szintén (orvosnál, határon, hivatalban)

13. Igen, már figyelmeztettek, hogy beszéljek ukránul, mert Ukrajnában élek, és ukrán kenyeret eszek. Ez az eset az orvosnál történt.

Ugyanakkor az adatközlők 55%-ának nem voltak ilyen sérelemtörténetei. Ezt az adatközlők jól működő kommunikatív kompetenciájával magyarázhatjuk, tehát tudják, hogy mikor kivel milyen nyelvet kell használniuk, s ezt államnyelvtudásuk is lehetővé teszi, vagy elkerülő stratégiákat alkalmaznak, például kerülnek az olyan helyzeteket, ahol ukránul kellene beszélni.

74. Még nem, mert mindig megpróbáltam alkalmazkodni.

Az alábbi interjúrészlet is azt példázza, hogy a beszélők gond nélkül válogatnak a rendelkezésükre álló nyelvi repertoárból a kommunikációs színtereknek megfelelően.

(6) inetrjúrészlet⁴

TM: ... származott-e abból valamilyen előnye vagy hátránya, hogy magyar nemzetiségű, vagy magyar anyanyelvű?

AK: Nem.

TM: Valami előny vagy hátrány bárhol, bármikor munkával, vagy valamivel, bármivel kapcsolatban?

AK: Hát általában ugye a munkában mindig oroszul, ukránul kellett beszélni, de hát azér a falunk az magyar nemzetiségű.

TM: Tehát az, hogy magyarnak tetszik lenni, az nem volt sose probléma?

AK: Nem, még a tanulásba se volt.

A sérelemtörténetek ellenére a kárpátaljai magyar középiskolások többsége tisztában van azzal, hogy Kárpátalján az életben való boldogulás elengedhetetlen feltétele az ukrán ismerete, ezért magas presztízszű. Ugyanakkor az anyanyelv presztízse is elég magas, ami egyelőre nem járul hozzá a közösségben a nyelvcse-refolyamatok felgyorsulásához.

⁴ Az inetrjú azonosító kódja: 68_MEZŐKASZONY_1954_FERFI_AnyTR

IV. Az interakciós szituáció (helyszín, nyelvhasználati szinterek, harmadik fél vagy egynyelvűek jelenléte, státus, az intimitás foka)

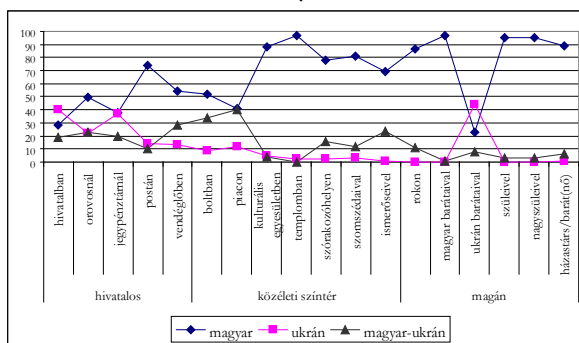
A nyelvválasztásra a beszédpartnerek jellemzői, nyelvi tudásuk és értékítéleteik mellett hatással van az a szituáció is, amelyben az interakció létrejön. A helyszín és az idő (Ervin-Tripp 1968), a beszédpartnerek, valamint egy harmadik személy, esetleg egynyelvűek jelenléte (Geertz 1960) befolyásolhatja a beszéd-szituációban a nyelvválasztást.

IV. 1. A helyszín, a nyelvi szintér

A nyelvhasználati szintér „a tipikus résztvevők, tipikus témák, az ezekhez kötődő tipikus helyszínek alapján próbálja modellálni egy beszélőközösség nyelvválasztási normáit” (Bartha 1999: 97). Fishman (1972) szerint minden közösségben fellelhetők általános, elvont nyelvhasználati szinterek, amelyek olyan társadalmi-kulturális képződmények, amelyek intézményesült formában implicit szabályok szerint rögzítik egy-egy szituációtípus jellegzetes vonásait. Ezek: a résztvevők, a hely, a téma és a hozzájuk tartozó kód (nyelv, változat). Öt prototipikus nyelvhasználati szinteret sorol fel: otthon, barátság, egyház, oktatás, munka (vö. még: Borbély 2001: 116).

Kutatásom megtervezésekor feltételeztem, hogy a nyelvhasználati szintereken **4. Az informális felől a formális felé haladva csökken a magyar, nő az ukrán/országi használati aránya;** illetve **5. A nyelvek között „munkamegosztás” van: egyes szintereken a magyar, míg másokon az ukrán a domináns.**

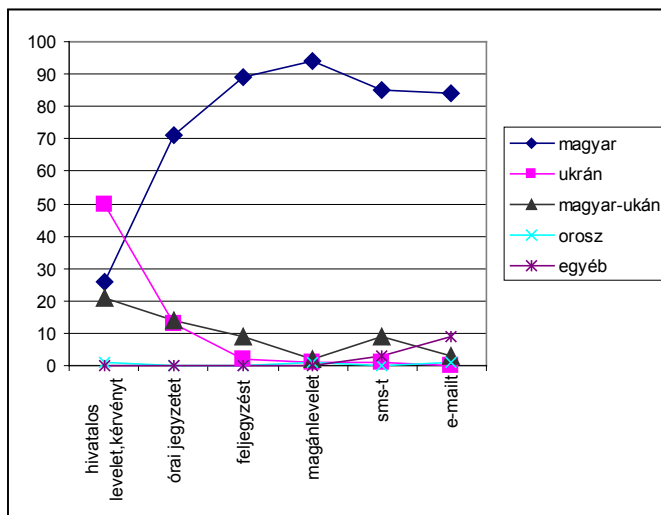
A kérdőívben feltett kérdésre (milyen nyelvet/nyelveket használnak a különböző helyszíneken, szituációkban) kapott leggyakoribb válaszok százalékos eredményét a 4., 5., 6. ábra mutatja. Az orosz és egyéb nyelv használati aránya olyan alacsony volt, hogy azok ábrán való feltüntetését nem tartottam érdemesnek.

4. ábra. Szóbeli kommunikáció a nyelvhasználati szintereken (N= 116, %-ban)

A hivatalos szférába nemcsak a hivatali ügyintézkést soroltam, hanem olyan intézményeket, helyszíneket is, ahol formális kommunikáció zajlik, amelyet írott és íratlan törvények (alkotmány, nyelvtörvény), közösségi normák szabályoznak. Az eredményekből látszik, hogy a hipotézis beigazolódik: az általam

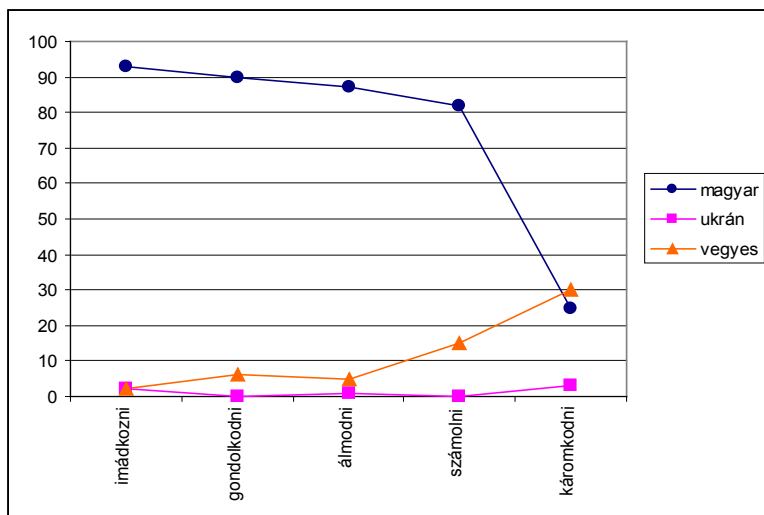
hivatalos szintéreként behatárolt intézményekben (hivatalban, orvosnál, jegypénztárnál, postán stb.) a legmagasabb az ukrán használati aránya. Az is kitűnik az eredményekből, hogy a magyart is használják az intézményekben, ugyanakkor korábbi kutatások és saját tapasztalatom szerint ez a szóbeli érintkezés szintjére korlátozódik, holott a kétnyelvű ügyintézéshez való nyelvi jogot elméletben törvény teszi lehetővé (vö. Beregszászi–Csernicskó 2004: 23–71).

5. ábra. Írásbeli kommunikáció a nyelvhasználati szintereken (N= 116, %-ban)

A 5. ábrán jól látható, hogy írásban a hivatali ügyintézés nyelve inkább az államnyelv, a megkérdezettek fele kérvényt, hivatalos iratot csak ukránul, 21%-uk két nyelven, magyarul és ukránul ír. Viszonylag sokan, az adatközlők 26%-a csak magyarul ír hivatalos levelet. Ez azzal magyarázható, hogy hallgatókról lévén szó, a legtöbb hivatalos irat, amellyel találkoznak, a tanulmányi ügyintézésrel kapcsolatos (beiratkozási, halasztási kérelem, pótvizsgáláshoz való jogosultság kérvényezése stb.). Mindezt a beregszászi főiskolán magyarul indítványozhatják.

Ahogy haladunk az informális szinterek felé, úgy nő a magyar, és csökken az ukrán használati aránya. Tehát vegyes a nyelvhasználat azokon a szintereken, amelyek kívül esnek a szorosan vett magánéleten és azokon a nyilvános szintereken, ahol nem szabályozzák hivatalos rendelkezések, hogy mely nyelv használható az adott helyzetben. Tehát a közéleti szintereken mindkét nyelv használható. A magánszférában (ide tartozik a családi érintkezés, a magánlevelezés, valamint az ún. belső nyelvhasználati szinterek közül a számolás, gondolkodás és az állatokhoz való beszéd) szinte kizárólag a magyar használható, kivétel az ukrán barátokkal való kommunikáció, itt szolidaritásból a többségi nyelv használata a gyakoribb.

6. ábra. Nyelvválasztás a gondolati szférában (N= 116, %-ban)

A gondolati szférában szintén a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg. Szinte valamennyi adatközlő magyarul szokott imádkozni, gondolkodni és álmodni. Számolni is leginkább magyarul (82%) szoktak, de magyarul-ukránul-oroszul, tehát vegyesen (15%) is előfordul. Az adatközlők 39%-a nem káromkodik, 25%-a magyarul, 30%-uk három nyelven (magyarul-ukránul-oroszul), míg további 3%-uk csak ukránul szitkozódik (6. ábra).

A kétnyelvű közösségek nyelvei között tehát megfigyelhető a munkamegosztás: bizonyos helyzetekben, kommunikációs szintereken a kisebbségi, míg más szituációkban a többségi nyelv használata a gyakoribb, a helyénvaló.

IV. 2. Az interakciós partner, egynyelvűek jelenléte

A felmérés során kíváncsiak voltunk arra, hogy a fiatalok milyen nyelvet/nyelveket használnak, ha családtagjaikkal, közeli ismerőseikkel, magyar és ukrán anyanyelvű barátaikkal beszélgetnek. **6. hipotézisem szerint többségi egynyelvűekkel inkább többségi nyelven kommunikálnak.**

Az eredmények szerint szüleikkel, nagyszüleikkel (95%) és magyar nyelvű barátaikkal (97%) legtöbbször magyarul beszélgetnek. Három-három személy vallotta azt, hogy szüleivel és nagyszüleivel két nyelvet, a magyart és az ukránt használja. Mindössze ketten használják az oroszul is családjukban. A rokonokkal társalognak szintén a magyart részesítik a legtöbbször előnyben (87%). 13-an (12%) az ukránt is használják, ketten pedig oroszul is beszélnek rokonaikkal. Házastársával, barátjával vagy barátnőjével 101-en magyarul, 7-en pedig ukránul is beszélnek, egy személy pedig csak ukránul beszélget kedvesével. A szomszédokkal 94-en, távolabbi ismerőseikkel pedig 80-an beszélnek csak magyarul, 14-en (12%) és 28-an (24%) pedig ukránul is, 5-en és 7-en pedig még oroszul is társalognak velük.

Az ukrán nyelv használati aránya egyedül az ukrán/orosz anyanyelvű barátokkal társalognak magasabb (44%). 26-an (22%) még ilyen esetben is a magyart

részesítik előnyben. Kilenc-kilenc adatközlő két és három nyelven is beszélget ukrán/orosz beszélgetőtársával (vö. fentebb az 4. ábrával). Szóbeli beszélgetések alkalmával kiderült, hogy szolidaritásból még azok is a többségi nyelvet választják ilyen kommunikációs szituációban, akik nem beszélnek túl jól az ukránt vagy oroszra.

A hallgatóktól megkérdeztük azt is, hogy *Milyen nyelven folytatna társalgást barátaival, ha a társaságban más nemzetiségű személy is van, és ő nem tud magyarul.* Ez nyílt kérdés volt, s a válaszokból típusválaszokat alakítottam ki.

Típusválaszok:

I.

- 17% a többségi nyelvet (ukrán) választaná, hogy ne érezze magát kellemtelenül a többségi nemzet képviselője;
- 15% főleg magyarul beszélgetne, de néha átváltana az ukránra;
- 14% két nyelvet használna, hogy mindenki értse;
- 5% magyarul, de segítséget kérne a fordításhoz;

II.

- 25% magyarul folytatná a beszélgetést, mert nem beszél jól az ukránt;
- 13% magyarul, nem indokolva a választ;

III.

- 5% magyarul, mert ez az anyanyelve, és így kényelmesebb;
- 2% magyarul, mert nem szereti, nem is tudja az ukránt.

IV.

- 5% egy harmadik nyelven, angolul folytatná a beszélgetést.

Ha ezeket a típusválaszokat tovább csoportosítjuk, négyféle nyelvválasztási stratégiával és motivációval találjuk magunkat szembe: az első csoportba azok tartoznak, akik szolidaritásból, a másik fél arculatának mentése (vö. Griffin, 2003: 413–428) érdekében a többségi nyelven beszélgetnének, ha egynyelvű van a társaságban még akkor is, ha ehhez tolmács segítségét kellene kérni. A második csoportba azokat soroltam, akik a saját arculatuk mentése, a szégyenérzet elkerülése érdekében magyarul folytatnák a beszélgetést nyelvi nehézségekre hivatkozva.

A harmadik csoport nyelvválasztását a nyelvi attitűdök és a társadalmi sztereotípiák mentén írhatjuk le. Ebbe a kategóriába azok tartoznak, akik hangsúlyozottan pozitív attitűdökkel viseltetnek a saját nyelvük iránt, ezzel kimondatlanul is azt az érzetet keltve, hogy az ukránnal nem szimpatizálnak, vagy nyíltan negatív attitűdöket tápláltak vele szemben, s ezzel elutasítják a többségi csoport képviselőit is, vagy nem vesznek róluk tudomást az említett szituációban.

Egy közvetítő nyelv, az angol bevonását javasolják azok, akik válaszaikkal a negyedik kategóriát alkotják.

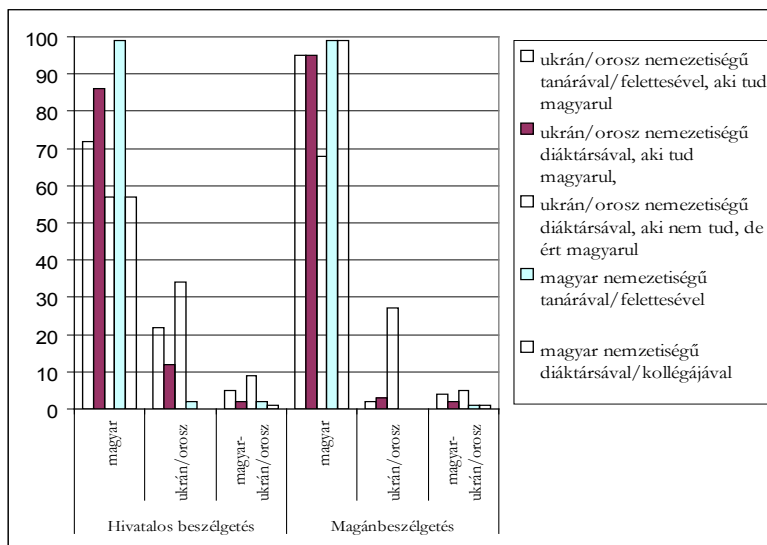
IV. 3. A státus, az intimitás foka

A beszélők közötti kapcsolat minősége is meghatározhatja a nyelvválasztást. A családon kívüli kapcsolatok többsége formális, pl. orvos–beteg; tanár–diák, főnök–beosztott. Tovább árnyalja a képet, hogy a formális kapcsolatok nyelvválasztását még az intimitás mértéke, a bizalom foka is befolyásolja.

7. hipotézis: hivatalos személlyel, idegennel inkább az ukránt, míg közeli ismerősökkel inkább a magyart használják szívesebben.

A vizsgálat során arra is rákérdeztünk, hogy hogyan alakul a hallgatók nyelvválasztása, ha beszélgetésbe kell elegyedniük magyar vagy ukrán/orosz

tanárunkkal/felettesükkel, aki tud magyarul. E kérdés esetében csak félig igazolódik be hipotézisünk. A megkérdezettek 97%-a magyar anyanyelvű tanárával magyarul beszélgetne, ám többségi nyelvű felettséssel szintén többen választanák a magyart az interakció nyelvének, sőt itt a nyelvválasztást még egy tényező, a beszélgetés tartalma (hivatalos- vagy magánbeszélgetés) is befolyásolja (7. ábra).

7. ábra. Nyelvválasztás a beszélőpartnerek státusa és a téma függvényében (N = 116, %-ban)

Hipotézisünket alátámasztó eredményeket kaptunk, amikor a beszélőpartnerek között nem volt státuskülönbség: az adatközlők túlnyomó többsége magyar (97%) és nem magyar nemzetiségű diáktársával/kollégájával (90%) is inkább magyarul beszélgetne, ha a beszélőpartner tud magyarul. Azonban, ha a többségi nemzetiségű diáktárs/munkatárs nem beszél, csak ért magyarul, akkor az adatközlők egyharmada, 31%-a ukránul/oroszul, 7%-uk pedig két nyelven folytatná a beszélgetést. Ezt a viszonylag magas arányt egyrészt a diáktársak között megmutatkozó szolidaritással, másrészt nyelvi toleranciát feltételező bizalommal magyarázhatjuk: diáktársaik előtt kevésbé félnek megszólalni azok is, akik nem túl jól beszélnek az államnyelvet.

A bizalmasság foka befolyással lehet a nyelvválasztásra más esetekben is. Az eddigi kutatások tapasztalata szerint egy kisebbségi beszélő az általa nem ismert személyt általában a többségi nyelven szólítja meg (vö. Borbély, 2001: 136). A kutatásban részt vett hallgatók nyelvválasztása e tekintetben differenciáltabb. Falun a legtöbben magyarul szólítanak meg egy idegent (88%). Városban viszont, ha az a járási központ, már az adatközlők közel fele ukránul (44%), a területi központban, Ungváron pedig a válaszadók 68%-a biztosan államnyelven kérne segítséget egy ismeretlentől.

Azt is megkérdeztük a főiskolásoktól, hogy fordított esetben, ha őket szólítaná meg ukránul, oroszul egy ismeretlen, milyen nyelvválasztási stratégiát

alkalmaznának. Átlagosan az adatközlők 62%-a ukránul és 7%-a oroszul válassza ilyen esetben, függetlenül attól, hogy a személy bolti elárúsító, egy középkorú nő, koldus vagy reklámember. Tehát nyelvválasztásuk igazodik az ukrán beszédpartnerhez. Lényegesen nem befolyásolja az eredményeket az sem, hogy milyen a beszédpartner kora, ám némi szabályszerűséget itt felfedezhetünk. Minél idősebb a beszédpartner, annál többen választanak az ukrán nyelvet: idős hölgy/úr esetében – 72%, középkorú nő/férfi – 69%, fiatal lány/fiú – 60%, egy gyermek – 63%. A gyermekkel való kommunikáció esetében van némi növekedés, ezt szintén a toleranciának, a belátásnak tudhatjuk be. Általában azt feltételezzük, hogy egy gyermeknek nincs még jól működő nyelvi és kommunikációs kompetenciája több nyelven, különösen olyan stresszhelyzetben, amikor segítséget kér egy idegen felnőttől, ezért azon a nyelven igyekszünk válaszolni, amilyen nyelven ő kérdez.

Kíváncsiak voltunk, hogy egy intim kapcsolatban hogyan alakul a nyelvválasztás, ezért megkérdeztük, hogy: *Nyelvi nehézségekbe ütközne-e, ha egy ukrán nemzetiségű lánynak udvarolna/ha egy ukrán nemzetiségű fiú udvarolna Önnek? Volt-e már ilyen esete?*

A fiatalok 48%-a szerint biztosan nyelvi nehézségekbe ütköznenek, 18%-uk be is számolt ilyen tapasztalatokról. Mindössze 9%-uknak nem okozott eddig nehézséget az ukránul való udvarlás, további 24%-uk szerint nem lennének nyelvi nehézségek, bár nem voltak még ilyen szituációban, 11%-uk pedig nem tudja, mert nincs ilyen tapasztalata. A leggyakoribb válaszokat alább foglaltuk össze.

Nyelvi nehézségekbe ütközne-e, ha egy ukrán nemzetiségű lánynak udvarolna/ha egy ukrán nemzetiségű fiú udvarolna Önnek? Volt-e már ilyen esete? Leggyakoribb válaszok:

n/16. Számomra nehézségekbe ütközne, mivel nem beszélem az ukrán nyelvet olyan szinten, hogy úgy beszéljek az érzelmeimről, ahogyan azt magyarul szeretném.

n/28. Nem voltak ilyen esetek, de szerintem nem történnének nehézségek, mert értek és beszélek ukránul.

n/45. Nekem ez nem annyira nehézség, a barátom ukrán, és amit nem ért meg, vagyis nehezen érti, akkor megpróbálom másképp elmagyarázni, de csak ukránul beszélünk, és megértjük egymást.

n/49. Egyszer utaztam a buszon hazafelé, és már sötét volt. Munkácson felszállt egy pasi, és elkezdett nekem ukránul beszélni, megdicsért, hogy magyar létemre elég jól beszélek ukránul, megadta a telefonszámát, munkát ajánlott a munkácsi fehérházban. CIKI volt!

n/63. Igen, udvarolt már, és csak ő beszélt, én meg meghallgattam.

f/64. Ukrán csajt próbáltam lefűzni, sikerült, de nem volt hosszú kapcsolat. A csajtudott kicsit magyarul, de azért nem az igazi.

f/66. Nem, mert a szerelem nyelveken felüli dolog.

f/76. Nem érteném a viccet vagy szójátékot. A társalgás csak tényközlés lenne.

n/87. Igen. Volt már ilyen eset, és a barátom kinevetett, amikor ukránul beszéltem.

n/88. Nem volt még ilyen esetem, és nem is lesz! Nem szeretem az ukrán nyelvet, ezért nem is szeretném, ha egy ukrán nemzetiségű fiú udvarolna hozzám.

f/95. De még mennyire! Kivéve, ha tud angolul, akkor még gyakorolnám is az angol nyelvet.

Érdekelt, hogy a lányok vagy a fiúk a vállalkozóbbak-e a vegyes kapcsolatra, ezért nemek szerint is megvizsgáltuk az adatokat. A megkérdezett férfiak 27%-ának volt ilyen kapcsolata, 22%-uk szerint voltak nyelvi nehézségek. További 44%-uk szerint lennének akadályok, bár még nem voltak ilyen szituációban.

A lányok kevesebb ilyen tapasztalatról számolnak be, mindössze 15%-uknak volt ilyen esete. 41%-uk szerint pedig nem lennének kommunikációs problémák. Tehát a lányok jobban kezelik az ilyen szituációkat, és pozitívabban viszonyulnak a egyes nemzetiségű párkapcsolatokhoz.

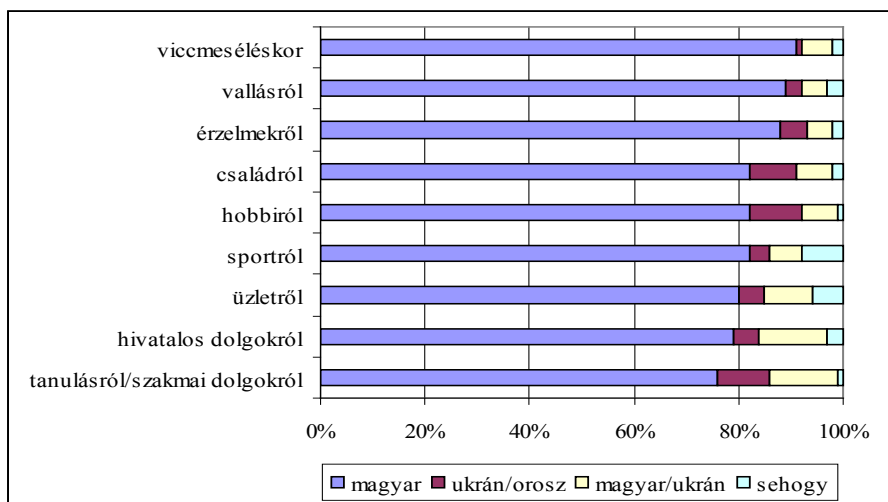
IV. 4. A beszélgetés tartalma (téma)

Fentebb már utaltam rá, hogy a beszédtema is befolyásolja a nyelvválasztást.

8. hipotézis: az adatközlők egy része munkáról, tanulásról ukránul is beszél. Érzelmekről, hobbiról inkább magyarul társalognak.

Visszatérve ahhoz a kérdéshez, hogy milyen nyelven folytatna hivatalos vagy magánbeszélgetést magyar vagy ukrán/orosz tanárával/felettesével, illetve diáktársával/kollégájával, aki tud vagy nem tud magyarul, azt az eredményt kapjuk, hogy formális beszédhelyzetekben, hivatalos témákról inkább ukránul, míg személyes témákról inkább magyarul beszélgetnének a megkérdezett hallgatók (lásd 8. ábra).

Hipotézisünket igazolják a további eredmények is. A kérdőívben konkrétan is rákérdeztünk, hogy *Milyen nyelven beszélgetne az alábbi témákról ukránul is tudó ismerőseivel?* A magyar nyelv használatai aránya az érzelmi életet érintő témáknál, vallásról, érzelmekről, családról társalogva a legmagasabb, illetve viccmeséléskor. A magyar használatai aránya csökken, ahogy a formálisabb beszédtemák felé haladunk. Üzletről, hivatalos és szakmai dolgokról, tanulásról társalogva választanak legtöbbször két nyelvet, magyart és ukránt. Az ukránt hobbival, szabadidővel, családdal és tanulással kapcsolatos témák esetében választják (8. ábra). Az alábbi hanganyagrészlet is ezt példázza.

8. ábra. Nyelvválasztás a beszélgetés tartalmától függően (N= 116, %-ban)

(7) Nyelvhasználati kérdőív kitöltése közben

TM: Milyeneket (kölcsönszavakat) szoktál, legalább egy néhány példát írd oda.

AK2: Nem elég az, hogy igen szoktam?

TM: Van ott még tovább is: milyeneket például? Mit gondol, miért?
 AK1: Sarovoj, írjam oda ezt ukránul?
 AK2: Írjad.
 TM: Aha.
 AK2: Minden alkatrész nevét ukránul (mondjuk), most nem fogok itt írogatni.
 AK1: Hát, na, igen.
 TM: Írj be egy néhányat azért.
 AK2: Sarovoj, szarter.
 TM: Csak az alkatrészeket mondjátok ukránul vagy valami mást is?...
 AK1: Hát én zsömlét szoktam enni, s kiflit, nem rohálkit.
 TM: De mondjuk, hogyha az egyetemről beszélgetsz a csoporttársaiddal, akkor...?
 AK1: Akkor is (használok).
 AK2: Még odaírtam, hogy káromkodni szoktam (ukránul).

V. A nyelvválasztás funkciója (a mi és ők reprezentációi, szolidaritás és kizárás)

Ha a nyelvválasztást egy közösségre nézve vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az egyes etnikai csoportok az egyik legalapvetőbb módon, nyelvük révén különböztetik meg magukat más csoportoktól. Ebben a vonatkozásban két értelemben alapvető a nyelv. Először: etnikai/nemzeti csoporthoz való tartozásunk szorosan kapcsolódik a nyelv vagy nyelvjárás használatához. Ez a kulturális örökség része, és akár még a csoporttagság meghatározó vonásának is tekinthető. Vagyis szociális identitásunk, a „mi” csoporthoz tartozásunk kifejezhető közvetlenül a nyelv révén. A nyelv azonban másképpen is fontos a csoportközi viszonyokban: a másik „ők” csoporttal való kommunikációnak is elsődleges eszköze. Az általunk választott nyelvtől, dialektustól vagy kiejtémódtól függően hatékonyan vagy kevésbé hatékonyan kommunikálhatunk a más csoportokhoz tartozó egyénnel, megkísérélhetjük az együttműködést vagy önmagunk elszigetelését. A nyelv tehát egyszerre kifejezője és közvetítője is a csoportközi viselkedésnek (vö. Brown 2003: 434).

V. 1. Szolidaritás és kizárás

9. hipotézis: Az adatközlők többsége szolidáris a többségi nemzet képviselőihez, nyelvválasztásuk igazodik az elvárásokhoz.

A kérdőívben több kérdésnél rejtett formában próbáltuk megtudni, milyen motivációk vezérlik a hallgatók nyelvválasztását. Ukrán/orosz anyanyelvű barátokkal társalognva például kilenc-kilenc adatközlő két és három nyelvet is használnál (vö. fentebb a 8. ábrával). Sőt az is kiderült, hogy szolidaritásból még azok is a többségi nyelvet választják ilyen kommunikációs szituációban, akik nem beszélnek túl jól az ukránt vagy oroszra. Egy másik nyílt kérdésnél (*Milyen nyelven folytatna társalgást barátaival, ha a társaságban más nemzetiségű személy is van, és ő nem tud magyarul?*) szintén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kisebbség képviselői szolidárisak nyelvválasztásukban a többségi nemzethez, és kódválasztásuk kommunikatív kompetenciájuknak, valamint íratlan normáknak megfelelően igazodik az „elvárhoz”. A megkérdezettek 17%-a azért választaná az ukrán nyelvet, hogy ne érezze magát kellemetlenül a többségi csoport képviselője. Az adatközlők 29%-a két nyelvet használna, hogy mindenki értse a beszélgetést, senki se érezze magát kívülállónak a társaságban.

Milyen nyelven folytatna társalgást barátaival, ha a társaságban más nemzetiségű személy is van, és ő nem tud magyarul?

Szolidaritás és kizárás

1. Ukránul, vagy két nyelven, hogy a társaság minden tagja értse a beszélgetés lényegét

4. Olyan nyelven folytatnám a társalgást, amelyet mindenki ért, mert szerintem, ha nem érti, hogy miről van szó, akkor azt gondolja, hogy róla beszélek.

11. Ha a barátaim tudnak ukránul, akkor ukránul, hogy az illető is értse.

12. Attól függ, hogy hány személyes a társaság. De valószínűleg, hogy akkor ukránul, mert senki sem érezné magát kényelmetlenül.

35. Magyarul beszélnék, mivel nem tudok ukránul, csak egy nagyon-nagyon kicsit, de utána elmagyaráztatnám neki valakivel, hogy ne érezze magát bénán.

101. Ilyenkor olyan nyelven igyekszünk beszélni, amilyen az a személy beszél, mert úgy illik.

96. A társalgást magyarul folytatnám, de igyekeznék gesztikulálni, hogy ő is megértse.

***

98. Magyarul folytatnám, mert mi többségben vagyunk.

81. Magyarul, mert nem tudok ukránul, és nem is érdekel ez a nyelv. Tanuljon meg ő magyarul.

60. Magyarul, mert én magyar vagyok, és nem törnek bel! Ez a helyzet, ha a társaságban ukrán vagy orosz nemzetiségű személy van. Ha ez a személy angol vagy külföldi, akkor nyelvtudásomnak megfelelően próbálok hozzá is szólni.

8. Magyarul, mert könnyebb.

Mindössze 7% azoknak az aránya, akik negatív attitűdökkel viseltetnek az ukrán nyelvvel szemben, negatív sztereotípiák élnek bennük az ukránokról, s ezért magyarul folytatnák a társalgást, mert így kényelmesebb, vagy mert nem szeretik az ukránt. Ez a csoport nincs tekintettel a társaságban lévő egynyelvűre, az egynyelvű nyelvi módra, s a társalgás etikáját megsértve nyelvválasztásával, nyíltan vagy nem tudatosan, de kizárja az egynyelvűt a kommunikációból.

VI. Összefoglalás

Az eredményeket látva elmondhatjuk, hogy megvannak annak a „szabályai”, hol melyik nyelvet lehet használni, egyes életszíntereken inkább a magyar, míg másokon inkább az ukrán használata a gyakoribb.

A kárpátaljai kisebbség megkérdezett képviselői (116 hallgató többsége) szolidárisak nyelvválasztásukban a többségi nemzethez, és kódválasztásuk kommunikatív kompetenciájuknak, valamint íratlan normáknak megfelelően igazodik az „elvárhoz”.

A közösséget egyelőre nem fenyegeti a nyelvcsere, ugyan pozitívan viszonyulnak a többségi nyelvhez, de saját nyelvváltozatukhoz is.

IRODALOM

- Babbie, Earl 2001. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó
- Baker, Colin and Prys Jones, Sylvia. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. University of Wales, Bangor: Multilingual Matters. 51–61.
- Bárány Erzsébet: Az ukrán nyelv oktatásának problémái és feladatai a kárpátaljai magyar iskolákban. *Közoktatás* 2004/4–5: 15–16.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha, Csilla 2000. Changing social and linguistic practices and types of language shift. In: Anna Fenyvesi and Klára Sándor ed. *Language contact and the verbal complex of Dutch and Hungarian*. Szeged. 15–31 p.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004a. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004b. Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája és a kárpátaljai magyarság. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 24–34. Ungvár: PoliPrint.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Beregszászi Anikó 1998. Megfélemlített anyanyelvhasználat. *Pánsíp* VI/2: 28–31.
- Beregszászi Anikó 2004a. Idegennyelv-oktatásunk gondjairól és feladatairól szociolingvisztikai nézőpontból. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola;
- Beregszászi Anikó 2004b. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint; 36–44 old.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya.
- Brown, Rupert 2003. Csoportközi viszonyok. In: Hewstone-Stroebe-Codol-Stephenson szerk. *Szociálpszichológia*. Budapest: KJK-Kerszöv jogi és Üzleti Kiadó Kft. 412–443. p.
- Crystal, David 2003 (1998). *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Csepeli György 1997. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Csernicskó István 1998a. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1998b. Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 98/1: 5–48.
- Csernicskó István 1998c. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. In: Lanstyák István és Szabómihály Gizella szerk., *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségekre*, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István 1999a. Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *UngBereg* 1999. *Első Pánsíp-almanach*, 88–102.
- Csernicskó István 1999b. Nyelvertervezés Kárpátalján. Egy láthatatlanná tett kisebbség. *Beszélő* IV/12: 69–84.
- Csernicskó István 2000. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről egy szociolingvisztikai vizsgálat adatai alapján. *Acta Beregsasiensis. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola évkönyve*, 23–37. Beregszász: Kárpátaljai Magyar tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István 2001. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2001/2: 15–23.
- Csernicskó István 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In: Huszti Ilona szerk., *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*, 113–123. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint Kft.
- Ervin-Tripp, Susan M. 1968. An analysis of the Interaction of Language, Topic and Listener. In: Fishman, Joshua ed. *Reading in the Sociology of Language*. The Hague – Paris: Mouton.
- Fishman, Joshua A. 1972. *The Relationship between Micro-and Macro-Sociolinguistics in the Study of Who*